

Вікторія Чернописька

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. істор. наук,
асистент кафедри теорії та філософії права
Vika_Ch07@ukr.net

КОНЦЕПТ ПРАВ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС АНТИТЕТИЧНИХ ПОЗИЦІЙ

© Чернописька В., 2018

Теоретичне розуміння та філософське осмислення всіх правових феноменів розпочалося з традиційного поділу права на позитивне і природне, відтак вони у загальній свідомості вважаються певними антиподами, які разом з тим є практично найбільш значущими типами праворозуміння. Нам вдалося простежити те, що саме інтенсивний розвиток гуманістичних ідей у контексті нових політичних та економічних тенденцій обумовив виникнення доктрини “природних прав людини”. Дедалі більше серед широкого загалу набирала популярності твердження про те, що кожен індивід уже від народження користується певними правами, які належать людині від самої її природи, а тому жодна влада не може їх обмежувати чи скасовувати. Конститутивний вплив, згідно з твердженням більшості науковців, на розвиток прав людини справила природно-правова концепція, яка визначила примат прав людини, окресливши нові можливості взаємовідносин особи та влади.

Ключові слова: людина; права людини; природне право; позитивне право; концепт прав людини; держава; свобода; природні закони; невід’ємні природні права людини; права та свободи людини.

Вікторія Чернописька

КОНЦЕПТ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЙ ДИСКУРС АНТИТЕТИЧЕСКИХ ПОЗИЦИЙ

Теоретическое понимание и философское осмысление всех правовых феноменов началось с традиционного деления права на положительное и естественное, потому они в об щем сознании считаются определенными антиподами, которые вместе с тем являются наиболее практически-значимыми типами правопонимания. Нам удалось проследить, что именно интенсивное развитие гуманистических идей в контексте новых политических и экономических тенденций обусловило возникновение доктрины “естественных прав человека”. Все больше среди широкой общественности набирала популярность утверждение о том, что каждый индивид уже от рождения пользуется определенными правами, принадлежат человеку от самого ее природы, а потому, никакая власть не может их ограничивать или отменять. Конститутивное влияние, согласно утверждению большинства ученых, на развитие прав человека привела естественно-правовая концепция, которая определила примат прав человека очертив новые возможности взаимоотношений личности и власти.

Ключевые слова: человек; права человека; естественное право; положительное право, концепт прав человека; государство; свобода; естественные законы; неотъемлемые естественные права человека; права и свободы человека.

CONCEPT OF HUMAN RIGHTS IN THE PHILOSOPHY AND LEGAL DISCUSSION OF ANTITETIC POSITIONS

Theoretical understanding and philosophical comprehension of all legal phenomena began with the traditional division of the right to positive and natural, so they are considered as certain antipodes in the general consciousness, which, however, are the most practical and significant types of legal thinking. We managed to trace the fact that it was the intensive development of humanistic ideas in the context of new political and economic trends that led to the emergence of the doctrine of “natural human rights”. Increasingly, among the general public, the assertion that every individual from birth has certain rights that belong to a person from its very nature, and therefore, no government can limit or cancel them, gained popularity. The constitutional influence, according to most scholars, was based on the natural-legal concept that defined the primacy of human rights by outlining the new possibilities for the relationship between individuals and authorities.

Key words: man; Human Rights; natural law; positive law; the concept of human rights; state; freedom; natural laws; inalienable natural human rights; human rights and freedoms.

Постановка проблеми. У глобалізаційному контексті проблема прав людини гостро обговорюється в двох площинах: природно-правовому розумінні походження основоположних прав людини, тобто їхньої універсальності, й культурних відмінностей (плюралізму) щодо їх визнання та здійснення. Це зумовлено і нагальністю інститутивного розвитку глобального права, що ґрунтується на універсальних основах (якими виступають власне, принципи прав людини), й актуалізацією проблеми мультикультуралізму транзитивного суспільства.

Теоретичне розуміння та філософське осмислення всіх правових феноменів розпочалося з традиційного поділу права на позитивне і природне, відтак вони у загальній свідомості вважаються певними антиподами, які разом з тим є найбільш практично значущими типами праворозуміння. Слушно зауважує С. І. Максимов, їхнє “суперництво” проходить через усю історію правових ідей від стародавніх часів до сьогодення. Це зумовлено тим, що кожен з означених підходів зосереджує увагу на де-факто конечній грані права чи правової реальності, при цьому робить це досить однобічно. Класичні теорії природного права окреслюють його (право) крізь морально-ціннісну призму, розглядаючи природне право як моральний взірєць та критерій для розвитку позитивного права, натомість класичний правовий позитивізм аналізує право як систему норм, визначених державою та забезпечених його примусовою силою [1, с. 36].

Аналіз дослідження проблеми. Концепт прав людини був і надалі є предметом дослідження багатьох українських і зарубіжних науковців різних галузей, що зумовлено правовою природою, з одного боку їхньою універсальністю, з іншого – культурною відмінністю у визнанні та здійсненні. У своїй науковій розвідці ми послуговувалися працями таких дослідників: Максимова С., Кучинської О. П., Іванова М. С., Руднева О. М., Колодія А. М., Олійника А. Ю., Єльнікова М. О., Литвиненко Г. Л., Рабінович П. М., Орленка В., Мануляка Є. Й., Джонс П., Пейна Т. та ін. Попри безапеляційний внесок сучасних науковців у розвиток доктрини прав і свобод людини, слід зауважити, що глобалізаційні виклики сучасного світу диктують юридичній науці новітні вимоги щодо осмислення наукових проблем, які постають перед нинішнім соціумом.

Мета статті – на основі наявної історіографічної бази з використанням новітніх методологічних підходів окреслити концепт прав людини у контексті філософсько-правового дискурсу антитетичних позицій.

Виклад основного матеріалу. Теоретична дискусія між двома домінуючими підходами жваво ведеться і сьогодні, проте недоречно вдаватися до певних крайнощів та зводити право лише до моральної належності чи примусовості. Оскільки право, на нашу думку, виступає гармонійною єдністю обох сторін, які виразно окреслені у названих концепціях. І насправді, вони у своїй природі мають більше спільного, ніж відмінного, а їх формування, генезис та сучасне продукування значною мірою взаємообумовлені. Саме людина є тією об'єднавчою основою, вона є як ініціатором, так і практичним елементом та безпосереднім об'єктом впливу конкретної концепції прав людини [2, с. 144].

Протистояння позитивістської та природно-правової позиції, як уже зауважувалося, триває упродовж тривалого часу. Більше того, вони не обмежуються лише сферою наукового дискурсу, але й розвивають свої концепти в окремих конституціях сучасних держав. Приміром, природно-правову (надпозитивістську) концепцію прав людини реалізовано в конституціях Італії, Іспанії, Франції, США, позитивістську – у конституції Австрії. Відтак, розбіжності означених підходів щодо природи прав людини вимагають внесення певних наукових коректив.

Вагоме значення у формуванні ідеї забезпечення прав людини мала теорія природного права, що було зумовлено задекларованою нею аргументованою концепцією невід'ємних прав і свобод людини, які незалежно від волі державної влади повинні гарантуватись та забезпечуватись на кожному історичному етапі в будь-якому соціумі. У контексті означеної парадигми було обґрунтовано положення, що явище виокремлення особливої групи прав людини, які означаються дефініцією “невід'ємні права”, обумовлений генезисом й переконливим науково-теоретичним тлумаченням доктрини природного права. Умотивовуючи феномен права, надпозитивістська теорія апелює до сутності (природи) людини, а не до тих чи інших зовнішніх чинників (держави, влади тощо), окреслюючи таке її єство, яке створює можливість, дає потенціал використовувати такі категорії і “право”, і “людина” [3, с. 31].

Сформовані в стародавньому світі концепти природного права і до сьогодні виступають визначальним джерелом сучасного розуміння прав людини. Рупори софістської школи Стародавньої Греції Антифон, Алкідам, Лікофрон та інші переконували, що всі індивіди від народження є рівні й користуються тотожними природними правами, які обумовлені самою природою людського буття. Натомість держава та її законодавчий прояв, на переконання Мікофона, є продуктом суспільного договору. Солідарним із ним щодо цієї позиції був китайський філософ Мо-Цзи, який обстоював ідею рівності всіх людей перед Абсолютом й договірне походження державної влади.

Обстоюючи права людини, які належать їй від народження, зокрема право на приватну власність, Аристотель зауважував, що в його основі закладено саму природу людини, що опирається на первинній любові до самої себе [4]. Саме Аристотель уперше розвинув філософське вчення “розподільчої” справедливості, в основі якої лежить концепт розподілу земних благ серед соціуму за індивідуальними здібностями кожного, пропорційного внеску в спільну справу та “урівнюючу” справедливість, тобто про рівність стосовно закону [5, с. 26]. Як бачимо, означений принцип став фундаментальним тлом розвитку більшості сучасних правових систем. Адже дійсно індивіди не можуть бути рівними між собою ні за принципом здоров'я, освіти, майна чи влади, проте коли це стосується захисту природних прав, то безперечно їх потрібно на однаковому рівні гарантувати всім.

Зауважимо, що саме аристотелівське вчення стало джерелом жвавих філософських дискусій, оскільки мислитель уперше поділив право на природне та волевстановлене, які активно продовжуються між прихильниками природного права та позитивістами і сьогодні.

Вагомий внесок у поступ універсальної концепції природного права зробили стоїки (Сенека, Марк Аврелій), які акцентували увагу на тому, що усі люди є громадянами цілісної планетарної держави. Відтак вони зобов'язані дотримуватися загального природного закону, який є єдино істинним, оскільки ґрунтується на засадах духовної свободи та рівності всіх людей. Особливого розвою у вченні стоїків набрала ідея підпорядкованості індивіда вселюдському, ідеальному, природному закону, тобто категорія “долі” [6, с. 73].

У контексті нормативного розвитку прав людини вагоме місце посідають римські юристи. Зокрема, вони розробили концептуальні положення щодо правового статусу особи, здійснили поділ права на публічне та приватне, охарактеризували правову природу взаємодії особи та держави, визначили процедури та форми виконання юридичних обов'язків й реалізації суб'єктивних прав, окреслили

Приміром Цицерон неухильно стояв на позиції, що право встановлюється безпосередньо природою, а не людськими вказівками чи рішеннями: “право з’явилося раніше, ніж будь-який писаний закон” [7, с. 10]. Основиною природного права, на переконання мислителя, виступає справедливість, яка є перманентною та невіддільною особливістю природи, разом з тим і людської [8, с. 165].

Безперечно, вагоме значення у розвитку універсальних дефініцій прав людини мало християнство, оскільки відповідно до цієї релігійної практики “люди, будучи дітьми Господа, є всі рівні”. Саме християнська традиція виразно окреслила у вченні Нового Завіту та цілковито утвердила в суспільній свідомості “золоте правило” поведінки – “і як бажаєте, щоб вам чинили люди, чиніть їм і ви так само” (Євангеліє від Луки 6:31). Саме в християнстві людина зберігає свою значимість, неповторність та цінність, і керується “вільною волею” (свободою вибору), що виступає визначальною категорією європейської доктрини персонцентризму і не є властивих для інших релігійних традицій. Приміром, індуська релігія скерована на деперсоналізацію особи, яка в цілому залежить від влади каст, деталізовано визначеним правилам поведінки. У мусульманській традиції першочерговим завданням є гарантувати загальні інтереси “ортодоксалів”, особа підпорядковується виключно ісламському соціуму та його запитам [7, с. 11].

Вагомий поштовх у закріпленні прав людини надало дослідження договірної концепції появи держави у новому часі. Зокрема нідерландський юрист Г. Гроцій зауважував: “Держава є досконалим союзом свободних людей, упорядкований задля дотримання прав і загального зиску” [9, с. 62]. Себто виразно простежується підневільна роль держави запитам та потребам людини. Окрім цього, засновник історичної школи права, виокремлює ті мінімальні обставини, які необхідні для функціонування впорядкованого суспільства – це шляхетність у справах, недоторканість власності. Відтак, началом природного права, на його переконання, виступає сама людська натура [10, с. 379].

При цьому слід зауважити, що в контексті нового часу особливого авторитету набуває концепція природних прав людини, першочергове місце серед яких справедливо займає право на особисте життя, свободу, рівність та власність (див. вчення Д. Локка) [10, с. 469].

Філософське осмислення місця людини в земній дійсності та закономірності її прав набирає глибокого послідовного розвитку у вченні І. Канта, зокрема в його намаганні окреслити категоричний імператив як універсальну норму поведінки людини. Мислитель, звертаючись до кожного індивіда, підкреслює: “Веди себе так, щоб завжди максима твоєї виступала універсальним законом”, або інша варіація – “Веди себе так, щоб ти міг постійно відноситися до людства як у власному лиці, так і в лиці кожного, як до цілі, а не як до засобу” [11, с. 305].

Отже, саме праці визначних мислителів лібералізму й просвітництва (XVII–XVIII ст.): Дж. Локка, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск’є, Т. Джефферсона, І. Канта, І. Бетама, Дж.-С. Мілля стали базисом теперішнього розуміння прав людини як завітних імперативів та регул взаємовідносин індивіда та влади, було обґрунтовано тезис виникнення держави як свободної угоди індивідів, концепт про те, що особа виключно опирається на природні закони [12, с. 26].

Результатом пожвавленого науково-філософського зацікавлення стало виникнення двох різних ідеологічних шкіл, які випрацьовували доктрину природних прав. Виразники значно консервативнішої школи, яку представляли Т. Гоббс та Дж. Селден, надавали особам у їх “природному” (себто дополітичному) стані практично абсолютне право на свободу. Проте разом із тим зауважували, що людина, стаючи членом громадянського суспільства, великою мірою механічно втрачає означене право. Зважаючи на це, визнання теорії природних прав фактично було еквівалентним утвердженню необмеженої державної влади. Натомість більш радикальні теоретики обґрунтовували, що хоча й певні природні права були пожертвовані державі з метою збереження миру в громаді, проте zostалися інші, тому особи можуть вільно апелювати до них, стаючи в опозицію до деспотичного правління. Відтак, природні права стали визначальними і на захисті англійської революції 1640-х рр., і в обороні повстання в Англії 1688 р. Тому це кардинальніше розуміння забезпечення прав стало ключовою концепцією природних прав, що найвиразніше проявилася у трактатах Дж. Локка наприкінці XVII ст. [13].

Недоторканість й свободу індивідів загалом та особи зокрема мислитель розкрив як спроможність за особистим вільним вибором чинити все, що не обмежують чинні нормативно-правові норми, а також бути незалежним від алогічних бажань інших. Запоруку означеної ним

свободи Дж. Локк убачав у рівному загальнообов'язковому законі для цілого соціуму та кожної особи. Отже, філософ окреслив концепцію прав людини, визначивши окремо ті, що ніколи не повинні залежати від волі держави, а саме: право на свободу, рівність та власність [5, с. 36]. Вони належали особам у “природному стані” незалежно від організації державного життя й утверджувалися один за одним відповідно до “природного закону”, або ж закону природи, який виразно декларував незалежність й рівність усіх людей, а відтак жодна особа в принципі не може заподіювати шкоду життю, здоров'ю, свободі чи власності іншої особи, оскільки все людство створене одним Всеволодним Споконвічно Мудрим Творцем [14, с. 4].

Доктрину невід'ємних природних прав людини, запропонована Дж. Локком, успішно застосував третій президент США Т. Джефферсон. Беручи за взірєць локківську тріаду природних прав – життя – свободу – власність, він у дещо іншій редакції, змінивши третій принцип, – життя – свобода – бажання щастя, розробив проект Декларації незалежності США. Оповідник американської демократичної системи був глибоко переконаний, що всі люди від природи є рівними та привілейовані невідчужуваними правами на життя, свободу, бажання до щастя. З метою забезпечення означених прав особи організують певні уряди, делегуючи їм владу, якщо ж вони недотримуються директив природного права, то соціум має право вимагати відставки такого уряду, допускається повстання, революція [15, с. 74].

Політичний філософ Т. Пейн у відомій своїй праці “Права людини” класифікував права на дві групи: природні та громадянські [16]. Перші, на переконання прозаїка, індивіду притаманні від самої його природи (рівність, свобода совісті, слова, друку, право домагатися спокійного безтурботного життя, щастя тощо), інші – це ті, які людина набуває у процесі взаємодії зі суспільством (право на захист, право власності), проте вони є тісно взаємопов'язані [17, с. 93].

Яскравим виразником ідей школи природного права був один із найбільших філософів-просвітників Вольтер. Суворо критикуючи феодальний устрій, він підкреслював, що деспотичну форму правління неодмінно повинен витіснити примат свободи та розуму. Саме у такому соціумі кожній особі гарантуватиметься максимальна реалізація її невід'ємних прав: особиста недоторканість, свобода совісті, слова, друку, недоторканість приватної власності тощо [5, с. 37]. Отже, визначальним у трактатах згаданих та інших мислителів була автентифікація примату свободи й недоторканості кожної людини та їх правове закріплення в конституційному порядку.

Вагомою фазою у динамічному розвої прав людини стали буржуазно-демократичні революції XVII–XVIII ст., які форсували не тільки чималий реєстр прав людини, але й конститутивні принципи свободи та форменої рівності, які виступили основою універсалізму прав людини. Окрім того, вони істотно вплинули і на саму природу держави, тому що виступали “limitersom” її повновладдя, звільнили особу від надмірного контролю держави та її владних структур. Проте зауважимо, що цьому перував процес тривалого та складного пошуку метод взаємовідносин індивідів у державно-організованому соціумі як з владою, так і між собою [7, с. 11].

Відтак ми наблизилися до того історичного моменту, коли концепти прав людини стали просуватися за рамки філософського усвідомлення та вперше на нормативному рівні утверджуватися. Засада універсальної рівності індивідів консеквентно окреслювалась у таких документах, Велика хартія вольностей 1215 р. – перший нормативно-правовий документ, в якому містилися статті, які суттєво обмежували самоправство чиновників. Приміром ст. 39 визначала винесення покарання вільним тільки за рішенням рівних та державним законом [13, с. 23]. Петиція про права 1628 р. і HabeusCorpusAct (“Акт про краще забезпечення свободи підданих та про попередження ув'язнень за морями”, 1679 р.) послуговувалися ідеєю недоторканості особи та презумпцією невинуватості [13, с. 6-13]. А біль про права 1689 р. вже установлював свободу слова та право на апеляцію підданих до короля [5, с. 25].

Аналізуючи процес нормативно-правового закріплення прав людини в США зауважуємо його нуртуючу інтенсивність. Уперше ліберальна концепція прав людини набрала юридично систематизованої форми в 1776 р. у Вірджинській декларації, яка ж і стала базисом прийнятої Конституції США, а пізніше й основою десяти поправок до неї. Декларація незалежності 1776 р. – документ, в якому чітко окреслювався концепт невідчужуваності прав людини: “всі люди створені вільними, вони наділені Творцем певними невідчужуваними правами” [18, с. 21]. Окрім того це був

перший діловий документ, який узаконив право на життя, свободу, власність тощо. Разом з тим ці права обумовлювали мету державної діяльності, задля реалізації якої зобов'язані діяти “уряди, справедлива влада яких походить від згоди тих, над ким вони урядують” [18, с. 21–23]. Пізніше “BillofRights” Біль про права 1791 р. здійснив корективи до Конституції США 1787 р., суттєво збільшивши реєстр прав людини [18, с. 31].

Задекларовані колективні та індивідуальні права всіх громадян Франції в “Declaration des Droits de l’Homme et du Citoyen” (Французька декларація прав людини і громадянина, 1789 р.) мали світову значимість та набули характеру імперативних норм у напрямку гуманізації суспільних законів. У ст. 1 означеного документа задекларовано: “Люди народжуються і зостаються вільними та рівними в правах. Соціальні відмінності можуть ґрунтуватися тільки на переконаннях загального блага” [18, с. 32–34]. Положення по суті набуло інституційно-революційного характеру, оскільки стало викликом відкритої боротьби зі соціальним безправ'ям. Епохальне значення у розвитку прав людини мала й ст. 2, яка окреслила “мету кожної державної спілки – забезпечити природні та невід’ємні права особи: свободу, власність, безпеку й опір гнобленню” [18, с. 32–34].

Наступний нормативно-правий розвиток прав людини був безпосередньо взаємозалежний від поступу міжнародного права та затвердження низки міжнародних документів, які окреслювали конститутивні принципи правового статусу людини та необхідний мінімум прав людини, які зобов'язані визнавати та гарантувати усі держави світу.

Як бачимо, права людини пройшли складний шлях від міфілогічного розуміння через трактати філософів і юристів до свого правового закріплення у нормативних джерелах.

Концепти визнання прав і свобод людини звичайно були характерні й українській філософській думці та знайшли свій виразний відсвіт в історії українського конституціоналізму. Певні уявлення про права людини ми прослідковуємо в таких історичних джерелах, як “Руська правда”, “Слово про закон і благодать”, “Повчання Володимира Мономаха”, згодом у Литовському статуті бачимо засаду рівності усіх перед законом, норми індивідуальної відповідальності, захисту прав особи зі сторони держави [5, с. 61].

Людина, її права були предметом неабиякого інтересу і в наукових розвідках українських мислителів. До когорти ранніх українських гуманістів заслужено можна зарахувати таких вчених, як Юрій Дрогобич (більш відомий як Джорджо де Леополі, XV ст.), Станіслав Оріховський-Русин, Павло Русин (XVI ст.). Універсальне дослідження індивіда, особистості здійснив геніальний український просвітитель-гуманіст, філософ Г. Сковорода, який був переконаний, що вчення про людину, та її щастя є визначальною серед усіх наук. Консеквентно концепт природних прав та договірну теорію виникнення держави обстоював просвітник Я. Ковельський, який досить слушно акцентував на тому, що всі громадяни повинні бути офіційно рівними перед законом, а відтак людина та влада зобов'язані нести взаємну відповідальність.

Чималі напрацювання у контексті прав та свобод людини зробив український публіцист М. Драгоманов, який визначав їх як фундаментальну загальнолюдську цінність. Мислитель вважав за потрібне надати національного забарвлення до самої природи цих цінностей, що відкрило б можливість враховувати особливості українського соціуму, а відтак гармонійно та глибиною втілити їх у практичну дійсність.

Безсумнівно вагому роль у поширенні та утвердженні прав людини в українському просторі мали наукові розвідки теоретиків української державності М. Грушевського, М. Винниченка, О. Кістяковського та інших. Передусім, заслугою “президента Ради” серед інших, вважається привернення уваги до прав національних меншин, прав людини на мову, релігійних прав. Ідеї прогресивного конституціоналізму активно відстоював О. Кістяковський, який систематично виступав за надання кожній особі демократичних прав, як-от захист свободи слова та віросповідання, право загального виборчого процесу, права зборів та інші [7, с. 12].

При окресленні перших зусиль у процесі правової регламентації прав окремих соціальних прошарків в українських конституційних актах варто звернутися до ст. 11 Конституції Пилипа Орлика (5.04.1710 р.), в якій декларувалися права овдовілих жінок козаків та їхніх дітей-сиріт [14, с. 239]. Пізніше, в окремих статтях Конституції УНР (29. 04. 1918 р.) уже встановлювалися взаємовідносини особи з українською державою побудовані на принципах європейської (ліберальної) концепції прав людини.

У радянському контексті розвитку української державності було ухвалено чотири конституції (1919 р., 1929 р., 1937 р., 1978 р.), які певною мірою лише “імітували” ідею прав людини, оскільки не брали до уваги жодних міжнародних стандартів, передусім, положення про те, що домінантою свободи кожної особистості є свобода слова та права приватної власності.

Права та свободи людини і громадянина виступають фундаментальною частиною діючої Конституції України та декларуються як такі, що належать людині від її народження, а не подаровані державою своїм громадянам, тобто діють вони незалежно від діяльності державного механізму, а отже, є невідчуженими та непорушними.

Висновки. Звичайно, ми не змогли охарактеризувати вагомий внесок великої когорти визначних науковців, філософів у проблему розвитку концепту прав людини. Проте нам вдалося простежити те, що саме інтенсивний розвиток гуманістичних ідей у контексті нових політичних та економічних тенденцій обумовив виникнення доктрини “природних прав людини”. Дедалі більше серед широкого загалу набирало популярності твердження про те, що кожен індивід уже від народження має певні права, які належать людині від самої її природи, а тому жодна влада не може їх обмежувати чи скасовувати [12, с. 9.].

Конститутивний вплив, згідно з твердженням більшості науковців, на розвиток прав людини справила природно-правова концепція, яка визначила примат прав людини, окресливши нові можливості взаємовідносин особи та влади. Ключовою властивістю природного права є те, що квінтесенцією його являються загальнолюдські цінності. Природно-правові концепції характеризують права людини як вияв цінностей людського буття та прояв об’єктивних потреб. Однак не варто залишати поза увагою те, що осмислення генезису й сутності прав людини оцінювалося з урахуванням двох антитетичних позицій, певним антиподом натуралізму виступав позитивістський підхід щодо розуміння прав людини. За умов легістського праворозуміння концепти держави та закону домінують над концептом прав людини, натомість у другому розумінні домінантами виступають індивід та його природні права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимов С. Дуальність права. *Право України*. Науково-практичне фахове видання, 2010. № 4. С. 36–42.
2. Кучинська О. П., Іванов М. С. Загальнотеоретичне та праксеологічне розуміння прав людини. *Вісник кримінального судочинства*, 2017. № 1. С. 142–148.
3. Руднева О. М. Розвиток концепції прав людини під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. *Бюлетень міністерства юстиції*, 2010. № 11. С. 30–37.
4. Горлач М. І. Політологія: наука про політику: підручник для студ. вищ. навч. закл. URL: www.dut.edu.ua/uploads/1_705_43949107.pdf.
5. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права людини і громадянина в Україні: навчальний посібник. М-во освіти і науки України. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 336 с.
6. Єльнікова М. О. Сучасні концепції розуміння прав і свобод людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право, 2014. Вип. 28(1). С. 72–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28%281%29__20.
7. Литвиненко Г. Л. Генезис прав людини в історії політико-правової думки світу та України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*, 2004. № 1–2. С. 7–13.
8. Ціцерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу богів. Пер. з лат. В. Литвинов. К.: Основи, 483 с.
9. Права человека: учебник для вузов / Отв. ред. член.-корр. РАН, д. ю. н. Е. А. Лукашева. 2-е изд., перераб. М.: НОРМА-ИНФРА, 2011. 560 с.
10. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / пер. з англ. К.: Основи, 1997. 838 с.
11. История политических и правовых учений: учебник / под. ред. О. Э. Лейста. М.: Юридическая литература, 1997. 576 с.
12. Рабінович П. М. Права людини і громадянина : навч. посіб. П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. К.: Атіка, 2004. 464 с.
13. Джонс П. Права людини / пер. за ред. Н. Лисюк. *Незалежний культурологічний часопис “І”*, 2001. Число 21. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/jonson.htm>.
14. Максимов С. І. Концепція прав людини Дж. Локка як вияв сили і слабкості класичної теорії природного права. *Проблеми правознавства і правотворчої діяльності*, 2002. № 1. С. 3–10.
15. Єльнікова М. О. Сучасні концепції розуміння прав і свобод людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право, 2014. Вип. 28. Т. 1. С. 72–76.
16. Пейн Т. Права людини. Львів: Літопис,

2000. 255 с. 17. Орленко В. Эволюция прав і свобод людини. *Вісник КНТЕУ*, 2011. № 3. С. 89–99. 18. Международные акты о правах человека. Сборник документов / Сост. и вступ. ст.: Карташкин В. А., Лукашева Е. А. М.: Норма, Инфра-М, 1998. 784 с.

REFERENCES

1. Maksymov S. *Dualnist prava*. [The duality of law]. Pravo Ukrainy. Nauko-praktychne fakhove vydannia, 2010. No. 4. P. 36–42. 2. Kuchynska O. P., Ivanov M. S. *Zahalnoteoretychne ta prakseolohichne rozuminnia prav liudyny* [General theoretical and praxeological understanding of human rights]. Visnyk kryminalnoho sudochynstva, 2017. No. 1. P. 142–148. 3. Rudnieva O.M. *Rozvytok kontseptsii prav liudyny pid vplyvom hlobalizatsiinykh ta intehtratsiinykh protsesiv* [Development of the concept of human rights under the influence of globalization and integration processes]. Biuletyn ministerstva yustytstii, 2010. No. 11. P. 30–37. 4. Horlach M. I. *Politolohiia: nauka pro polityku* [Politics: the science of politics]: pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakl. URL: www.dut.edu.ua/uploads/1_705_43949107.pdf. 5. Kolodii A. M., Oliinyk A. Yu. *Prava liudyny i hromadianyna v Ukraini* [Human rights and citizen in Ukraine]: navchalnyi posibnyk.M-vo osvity i nauky Ukrainy. Kyiv: Yurinkom Inter, 2004. 336 p. 6. Ielnykova M.O. *Suchasni kontseptsii rozuminnia prav i svobod liudyny*. [Contemporary concepts of understanding human rights and freedoms.] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Pravo, 2014. Vyp. 28(1). P. 72–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2014_28%281%29__20. 7. Lytvynenko H.L. *Henezys prav liudyny v istorii polityko-pravovoi dumky svitu ta Ukrainy*. [Genesis of human rights in the history of political and legal thought of the world and Ukraine]. Visnyk Khmelnytskoho instytutu rehionalnoho upravlinnia ta prava, 2004. No. 1–2. P. 7–13. 8. Tsitseron Mark Tullii. *Pro derzhavu. Prozakony. Pro pryrodu bohiv*. [About the state. About the laws. About the nature of the gods] Per. z lat. V. Lytvynov. K.: Osnovy. 483 p. 9. *Prava cheloveka*. [Human rights] Uchebnyk dlia vuzov. Otv. red. chlen.-korr. RAN, d.iu.n. E. A. Lukasheva. 2-e yzd., pererab. M.: NORMA-YNFRA, 2011. 560 p. 10. Sebain Dzhordzh H., Torson Tomas L. *Istoriia politychnoi dumky*. [History of political thought] Per. z anh1.K.: Osnovy, 1997. 838 p. 11. *Ystoriia polytycheskykh y pravovykh uchenyi* [The history of political and legal teachings]: Uchebnyk. Pod. red. O. Э. Leista. M.: Yurydycheskaia lyteratura, 1997. 576 p. 12. Rabinovych P. M. *Prava liudyny i hromadianyna* [Human rights and citizen]:navch. Posibnyk. P.M. Rabinovych, M. I. Khavroniuk. K.: Atika, 2004. 464 p. 13. Dzhons P. *Prava liudyny* [Human Rights]; per. za red. N. Lysiuk. Nezalezhnyi kulturolohichnyi chasopys “Г”, 2001. Chyslo 21. URL:<http://www.ji.lviv.ua/n21texts/jonson.htm>. 14. Maksymov S.I. *Kontseptsiiia prav liudyny Dzh. Lokka yak vyiaiv syly i slabkosti klasychnoi teorii pryrodnoho prava*. [John Locke's human rights concept as a manifestation of the strength and weakness of the classical theory of natural law.] Problemy pravoznavstva i pravotvorchoi diialnosti, 2002. No. 1. P. 3–10. 15. Ielnykova M. O. *Suchasni kontseptsii rozuminnia prav i svobod liudyny*. [Contemporary concepts of understanding human rights and freedoms] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia Pravo, 2014. Vyp. 28. T.1. P. 72–76. 16. Pein T. *Prava liudyny*. [Human Rights] Lviv: Litopys, 2000. 255 p. 17. Orlenko V. *Evoliutsiia prav i svobod liudyny*. [Evolution of human rights and freedoms.] Visnyk KNTEU, 2011. No. 3. S. 89–99. 18. *Mezhdunarodnye akty o pravakh cheloveka*. [International human rights instruments] Sbornyk dokumentov. Sost. y vstup. st.: Kartashkyn V. A., Lukasheva E. A. M.: Norma, Ynfra-M, 1998.784 p.

Дата надходження: 19.11.2018 р.